

ХУЛҚ-АТВОР ИҚТИСОДИЁТИНИ СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТИЗИМИДА ТУТГАН ЎРНИ

Ҳамидова Гулзодахон Рустам қизи

Тошкент Давлат Иқтисодиёт Университети

Вафоева Гулчиройхон Рустам қизи

Тошкент Педиатрия Тиббиёт Институту

Аннотация: *Сўнги йигирма йил ичида хулқ-атвор иқтисодиёти одамларнинг мулоҳазалари ва қарорлар қабул қилишига асос бўлган жараёнлар ва механизмларни тушунтиришнинг инновацион ва мунозарали усуллари туфайли олимлар орасида катта кучга ега бўлди. Ушбу хусусиятлар туфайли хулқ-атвор иқтисодиёти диверсификацияланган доменларга, яъни молия, оммавий танлов ва маркетингга қўлланилди. Гарчи соғлиқни сақлаш соҳасининг тўлиқ бўлмаган ва ассиметрик маълумотлардан тортиб, муҳим танловларнинг юқори частотасигача бўлган ўзига хос хусусиятлари бу секторни хулқ-атвор иқтисодини қўллаш учун унумдор заминга айлантирса-да, хулқ-атвор иқтисодиётининг соғлиқни сақлаш ва клиник қарорлар қабул қилишга таъсири бўйича тадқиқотлар ҳали ҳам давом етмоқда. Шунинг учун, хулқ-атвор иқтисодиёти тадқиқотларини тиббий ва хулқ-атвор қарорларини қабул қилиш бўйича тадқиқотлар билан интеграциялашган фанлараро адабиётларни кўриб чиқиш орқали ушбу мақола хулқ-атвор иқтисодиёти стратегиялари соғлиқни сақлашнинг турли соҳаларида қандай таъсир қилиши ва амалга оширилиши ҳақида кенг маълумот бериб, хулқ-атворга оид қарорлар қабул қилиш адабиётига ҳисса қўшади. Соғлиқни сақлаш шароитларига нисбатан хулқ-атвор иқтисодини қўллашга мисоллар: орган донацияси ва трансплантацияси; одатий танловлар; шахсларнинг йўқотишдан нафратланиши ва ишончи; ҳозирги ҳолатга устунлик бериш; қарор қабул қилишдаги чарчоқ ва ортиқча танлов. Шундай қилиб, ушбу мақола соғлиқни сақлаш соҳасида истеъмолчилар ва провайдерларнинг самарали хатти-ҳаракатларини ривожлантиришга қаратилган.*

Калит сўзлар: *хулқ-атвор иқтисодиёти, соғлиқни сақлаш, фрагмент, тиббий*

Сўнги йигирма йил ичида иқтисод соҳасидаги янги йўналиш, яъни хулқ-атвор иқтисодиёти [1] инсон хулқ-атворини тушунтиришдаги инновацион ва мунозарали хусусиятлари туфайли [2] олимлар орасида катта кучга ега бўлди. Инсоннинг қасддан ва ҳақиқий хулқ-атвори ўртасидаги зиддиятларни, шунингдек, анъанавий иқтисодий назариянинг чегараларини [3,4] очиш учун икки томонлама ният билан пайдо бўлган хулқ-атвор иқтисодиёти одамларнинг мулоҳазалари ва қарор қабул қилишлари ортидаги жараёнлар ва механизмларни очишга қаратилган.

Ўз мақсадларига эришиш учун хулқ-атвор иқтисодиёти психология, социология ва сиёсат каби бир қанча ижтимоий фанлардан олинган нуқтаи назарлар ва воситаларнинг тўлиқ тўпламини бирлаштиради [6,7]. Ушбу кўп қиррали хусусият туфайли хулқ-атвор иқтисодиёти турли хил шахсий ва жамоат соҳаларида, яъни молия, жамоат танлови ва маркетингда қўлланилган [8], [9], [10]. Чекланган ва ассиметрик маълумотлар ва танқидий ва тўғридан-тўғри танловларнинг юқори частотаси [11] билан тавсифланади, соғлиқни сақлаш секторининг ўзига хос хусусиятлари хулқ-атвор иқтисодиёти бўйича тадқиқотлар учун ўсиб бораётган заминдир [2]. Гарчи баъзи тадқиқотлар соғлиқни сақлаш ва клиник қарорлар қабул қилишга қаратилган бўлса-да [12], хулқ-атвор иқтисодиётининг соғлиқни сақлаш ва амалиётга қўлланилиши ва таъсирини ўрганиш учун кўпроқ тадқиқотлар талаб этилади. Бинобарин, ушбу иш учта асосий бўлимдан иборат. Биринчи бўлимда анъанавий ва неоклассик иқтисодий моделларнинг тахминлари ва чекловлари ҳақида умумий маълумот берилган. Иккинчи бўлимда анъанавий иқтисоддан четланишларни тушунтириш ва асослаш учун хулқ-атвор иқтисодининг топилмалари келтирилган. Ниҳоят, соғлиқни сақлаш тизими билан боғлиқ иловалар мисоллари, яъни: орган трансплантацияси; одатий танлов; йўқотишдан воз кечиш ва одамларнинг ишончи; ҳозирги кунга йўналтирилган афзаллик; чарчоқ ва ортиқча танлов.

Бўлим фрагментлари

Классик иқтисодий моделларнинг фаразлари ва чекловлари ўнлаб йиллар давомида ҳомо економикус тушунчаси анъанавий ва неоклассик иқтисодий назарияларнинг асосий фаразларидан бири бўлиб келган. Ҳомо економикуснинг бу тушунчаси мукамал мантиқий ва худбин одамни тасвирлайди ва шунинг учун истеъмолчи сифатида фойдани максимал даражада оширишга ва ишлаб чиқарувчи сифатида максимал фойда олишга интилади [10]. Амартия Сен “оқилона аҳмоқ” [11] деб атаган, бу иқтисодчи одам чексиз имкониятларга ега, бепарқ ва еҳтиёткор одамларни ифодалайди.

Хулқ-атвор иқтисодиёти

Ушбу номувофиқликни бартараф этиш ва интеллектуал боши берк кўчага айланган жумбоқларни ечиш учун [2] кўплаб тадқиқотлар бошқа фанлардан, айниқса психологиядан муқобил истиқболларни олишга ва бу янги ғояларни иқтисодиёт соҳасига киритишга ҳаракат қилди [6]. Шундай қилиб, иқтисод ва бошқа ижтимоий фанлар ўртасидаги никоҳдан хулқ-атвор иқтисодиёти туғилди [7].

Дастлаб кичик интизом ҳисобланган [12], хулқ-атвор иқтисодиёти аста-секин ривожланди.

Хулқ-атвор иқтисодини соғлиқни сақлаш тизимига қўллаш

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, хулқ-атвор иқтисодиёти соғлиқни сақлаш соҳасида қўллаш учун жуда мос келадиган баъзи тушунчалар ва аналитик воситаларни таклиф қилиш мумкин [4,7]. Соғлиқни сақлаш соҳасининг ўзига хос хусусиятлари уни хулқ-атвор иқтисодиёти назарияларини қўллаш учун қулай замин яратади [2], айниқса, шубҳасиз одамлар ҳаётида тиббий ёрдамнинг аҳамияти ва уларнинг кундалик клиник амалиётида соғлиқни сақлаш субъектларининг рационаллиги сезиларли даражада ҳақиқатан ҳам камаяди.

Хулоса

Хулқ-атвор иқтисодиёти бўйича тадқиқотларни тиббий тадқиқотлар билан бирлаштирган фанлараро адабиётларни кўриб чиқиш орқали ушбу мақоланинг мақсади хулқ-атвор иқтисодининг биринчи навбатда психологик ёндашувларга асосланган янги тушунчалар ва истиқболлар орқали инсон хатти-ҳаракатларини қандай тушунтириши мумкинлигини кўриб чиқиш эди. Шундай қилиб, ушбу мақола хулқ-атвор иқтисодиёти стратегиялари қандай таъсир қилиши ва амалга оширилиши ҳақида кенг маълумот бериб, хулқ-атвор иқтисодиёти ривожланишига ҳисса қўшади.

АДАБИЁТЛАР:

1. З.Сагдиллаева; И.Чориев; С.Хамидова; У.Юлдошева «Иқтисодий таҳлил» 2020. 14(22-36).
2. Ш.Р.Баратов; Л.Й.Олимов; О.Р.Авезов. «Психология назарияси ва тарихи» 2019. 7(6-15).
3. Б.Маматкулова; Д.Косимова «Соғлиқни сақлаш менежменти» 2020.
4. Boboyev N., G'afurov Z. O'zbekistonda siyosiy va ma'naviy-ma'rifiy ta'limotlar taraqqiyoti. – T., 2001.
5. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытного общества до конца XIX века (под ред. А.И. Паскунова). – М.: Просвещение, 2004.
6. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. – T.: O'zbekiston, 2000.
7. Saloydinov, S. Q. O. G. L. (2021). PAXTA TOZALASH ZAVODLARIDA ENERGIYA SARFINI KAMAYTIRISHNING TEXNIK-IQTISODIY MEXANIZMINI YARATISH. Academic research in educational sciences, 2(9), 886-889.
8. Saloydinov, S. Q. (2021). Creation of feasibility studies to reduce energy costs in ginneries." Экономика и социум, 9(88), 147-149.
9. Салойдинов, С. К. (2021). Образовательные кредиты в Узбекистане. Экономика и социум", 12(91), 470-472.
10. Салойдинов, С. К. (2021). Спрос на рынке дифференцированных продуктов. "Экономика и социум", 12(91), 473-476.

11. Салойдинов, С. К. У. (2022). С ПАРОВОЙ ТУРБИНОЙ 471 МВт НА ТАЛИМАРДЖАНСКОЙ ТЭЦ РАСЧЕТ ЭЛЕКТРИЧЕСКИХ РЕЖИМОВ ПРИ МАКСИМАЛЬНОЙ ЗИМНЕЙ НАГРУЗКЕ. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), (Special issue), 116-121.

12. Салойдинов, С. К. У. (2022). ИННОВАЦИОННОЕ РЕШЕНИЕ ДЛЯ ПОЛУЧЕНИЯ БИОГАЗА. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(3), 280-285